

Samfunnsøkonomi 2 Hjelpearke – VG3

Makroøkonomi, politikk, internasjonal handel og økonomiske modeller — LK20

Makroøkonomi

Bruttonasjonalprodukt (BNP)

- Verdien av alle varer og tjenester produsert i et land i løpet av ett år
- **Nominelt BNP**: Målt i løpende priser
- **Reelt BNP**: Justert for inflasjon
- **BNP per innbygger**: BNP / befolkning
- **Kjøpekraftsparitet (PPP)**: Justert for prisnivå

BNP-beregning

- **Produksjonsmetoden**: Verdiskaping i alle næringer
- **Inntektsmetoden**: Lønn + overskudd + skatter
- **Anvendelsesmetoden**: $Y = C + I + G + (X - M)$
 - C = Privat konsum
 - I = Investering
 - G = Offentlig konsum
 - X = Eksport, M = Import

Inflasjon

- Generell økning i prisnivå over tid
- **KPI**: Konsumprisindeksen
- **Kjerneinflasjon**: KPI uten energi og avgifter
- **Årsaker**: Etterspørselspress, kostnadspress, forventninger
- Inflasjonsmålet i Norge: ca. 2%

Arbeidsledighet

- **Registrert ledighet**: NAV-registrerte
- **AKU**: Arbeidskraftundersøkelsen (SSB)
- **Typer**:
 - Friksjonsledighet (midlertidig)
 - Strukturell (mismatch)
 - Konjunktorell (syklisk)
- **Naturlig ledighetsrate**: NAIRU

Konjunkturer

- Svingninger i økonomisk aktivitet
- **Høykonjunktur**: Over trend
- **Lavkonjunktur**: Under trend
- **Produksjonsgap**: Faktisk BNP - Potensielt BNP

Pengepolitikk

Norges Bank

- Sentralbanken i Norge
- Uavhengig av regjeringen
- Hovedstyret tar rentebeslutninger
- Forvalter Oljefondet (NBIM)

Styringsrenten

- Renten på bankenes innskudd i Norges Bank
- Påvirker alle andre renter i økonomien
- Viktigste virkemiddel i pengepolitikken
- Rentebane: Forventet renteutvikling

Transmisjonsmekanismen

- **Høyere rente**:
 - Dyrere å låne → mindre investering
 - Høyere spareinsentiv → lavere konsum
 - Sterkere krone → billigere import
 - Demper inflasjon og aktivitet

Inflasjonsstyring

- Inflasjonsmålet: 2%
- Fleksibel inflasjonsstyring
- Hensyn til produksjon og sysselsetting
- Pengepolitisk rapport 4 ganger årlig

Valutakurs

- **Flytende kurs**: Bestemmes i markedet
- Importveid valutakursindeks (I-44)
- Sterk krone: Billigere import, svekket eksport
- Svak krone: Dyrere import, styrket eksport

Finanspolitikk

Statsbudsjettet

- Regjeringens forslag til utgifter og inntekter
- Vedtas av Stortinget
- Oljekorrigert budsjettbalanse
- Strukturelt oljekorrigert underskudd

Handlingsregelen

- Bruken av oljepenger skal over tid følge forventet realavkastning (3%)
- Sikrer generasjonsrettferdighet
- Skjermer økonomien fra oljepris-svingninger
- Fleksibel: Mer i lavkonjunktur

Automatiske stabilisatorer

- Øker automatisk i lavkonjunktur:
 - Dagpenger øker
 - Skatteinntekter synker
- Demper konjunktursvingninger
- Virker uten politiske vedtak

Aktiv finanspolitikk

- **Ekspansiv:** Økt offentlig forbruk, lavere skatt
- **Kontraktiv:** Redusert forbruk, høyere skatt
- Tidsetterslep: Erkjennelse, beslutning, virkning
- Fortrenging (crowding out)

Oljefondet (SPU)

- Statens pensjonsfond utland
- Verdens største statlige fond
- Investerer kun i utlandet
- 70% aksjer, 27,5% obligasjoner, 2,5% eiendom
- Etske retningslinjer

Internasjonal økonomi**Frihandel**

- Handel uten tollbarrierer
- Komparative fortrinn (Ricardo)
- Spesialisering øker effektivitet
- Lavere priser for forbrukere
- Større vareutvalg

Proteksjonisme

- **Toll:** Avgift på import
- **Kvoter:** Begrensning på mengde
- **Subsidier:** Støtte til innenlandsk produksjon
- **Argumenter:** Spedbarnsindustri, nasjonale interesser

Betalingsbalansen

- **Driftsbalansen:** Varer, tjenester, formuesinntekter
- **Kapitalbalansen:** Finansielle trans-

aksjoner

- Summen er alltid null
- Norge: Stort driftsoverskudd (olje/gass)

Handelsorganisasjoner

- **WTO:** Verdenshandelsorganisasjonen
- **EU/EØS:** Det indre marked
- **EFTA:** Frihandelsavtaler
- **IMF:** Internasjonal valutastabilitet
- **Verdensbanken:** Utviklingsfinansiering

Globalisering

- Økt økonomisk integrasjon
- Globale verdikjeder
- Kapitalflyt over landegrenser
- Fordeler: Vekst, effektivitet
- Ulemper: Ulikhet, sårbarhet

Økonomiske modeller og teorier**AD-AS-modellen**

- **AD:** Samlet etterspørsel
- **SRAS:** Kortsiktig tilbud
- **LRAS:** Langsiktig tilbud (potensielt BNP)
- Skift i AD: Konjunktuelle endringer
- Skift i AS: Tilbudssjokk

IS-LM-modellen

- **IS:** Likevekt i varemarkedet
- **LM:** Likevekt i pengemarkedet
- Viser samspill mellom rente og produksjon
- Brukes til å analysere politikk

Phillipskurven

- Sammenheng mellom inflasjon og ledighet
- Kortsiktig: Negativ sammenheng
- Langsiktig: Vertikal (NAIRU)
- Forventningsutvidet Phillipskurve

Økonomiske skoler

- **Klassisk/nyklassisk:** Markedet ordner seg
- **Keynesiansk:** Aktiv stabilisering
- **Monetarisme:** Pengepolitikk viktigst
- **Østerriksk:** Minimal statlig innblanding

Multiplikatoreffekten

- Økt offentlig forbruk gir større BNP-økning
- Multiplikator = $\frac{1}{1-c}$ (c = konsumlyst)
- Lekasjer: Sparing, skatt, import
- Større i lukket økonomi

Markedssvikt og offentlig økonomi**Typen markedssvikt**

- **Eksterne virkninger:** Positive/negative
- **Kollektive goder:** Ikke-rivaliserende, ikke-ekskluderbare
- **Asymmetrisk informasjon**
- **Markedsmakt:** Monopol, oligopol
- **Ufullkommen konkurranse**

Eksternaliteter

- **Negative:** Forurensning, støynivå
- **Positive:** Utdanning, vaksiner
- **Pigouskatt:** Avgift = ekstern kostnad
- **Coase-teoremet:** Forhandling ved klare rettigheter

Offentlige virkemidler

- Avgifter og subsidier
- Reguleringer og forbud
- Omsettelige kvoter
- Offentlig produksjon
- Informasjon og merking

Skattesystemet

- **Progressiv skatt:** Høyere sats ved høyere inntekt
- **Flat skatt:** Lik prosent for alle
- **Regressiv:** Rammer lavtlønnede hardest
- Effektivitet vs. fordeling
- Skattekle og dødvectstap

Offentlig sektor

- Velferdsstaten og omfordeling
- Offentlige anskaffelser
- Statsgjeld og gjeldsbremse
- Budsjettbalanse over konjunktursyklusen

Velferdsteori**Pareto-effektivitet**

- Ingen kan få det bedre uten at andre får det verre
- Fullkommen konkurranse gir Pareto-effektivitet
- Sier ingenting om fordeling

Velferdsfunksjoner

- **Utilitarisme:** Maksimer total nytte
- **Rawls:** Maksimer nytten til de dårligst stilte
- **Egalitarisme:** Lik fordeling

Ulikhet

- **Gini-koeffisient:** 0 = likhet, 1 = ulikhet
- **Lorenz-kurven:** Grafisk fremstilling
- Inntektsulikhet vs. formuesulikhet
- Norge: Relativt lav ulikhet

Fattigdom

- **Absolutt:** Under minsteinntekt
- **Relativ:** Under 60% av medianinntekt
- Lavinntektsgrense i Norge
- Barnefattigdom

Bærekraftig utvikling og økonomi**Bærekraftsbegrepet**

- Brundtland: Dekke nåværende behov uten å ødelegge for fremtidige generasjoner
- Økonomisk, sosial, miljø
- FNs bærekraftsmål (SDG)

Klimaøkonomi

- **CO2-avgift:** Prissette utslipp
- **Kvotestystem:** EU ETS
- **Det grønne skiftet**
- Karbonavtrykk og fotavtrykk

Sirkulærøkonomi

- Fra lineær til sirkulær modell
- Gjenbruk, reparasjon, resirkulering
- Produktdesign for holdbarhet
- Redusere avfall og ressursbruk

Naturkapital

- Økosystemtjenester
- Verdssetting av natur
- Allmenningens tragedie
- Naturressursforvaltning

Økonomisk historie og kriser**Store økonomiske kriser**

- **Den store depresjonen** (1929-1939)
- **Oljekrisen** (1973, 1979)
- **Bankkrisen** (Norge, 1987-1993)
- **Finanskrisen** (2008-2009)
- **Eurokrisen** (2010-2015)
- **Koronakrisen** (2020)

Finanskrisen 2008

- Subprime-lån i USA
- Boligboble og dårlige lån
- Lehman Brothers konkurs
- Global spredning
- Statlige redningspakker

Lærdommer fra kriser

- Behov for regulering av finanssektoren
- Systemrisiko og "too big to fail"
- Betydningen av sentralbankens rolle
- Koordinert internasjonal respons
- Kontrakjonjunkturpolitikk

Norsk økonomisk historie

- Oljeeventyret fra 1970-tallet
- Jappetiden og bankkrisen
- EØS-avtalen (1994)
- Handlingsregelen (2001)
- Pensjonsreformen (2011)

Sentrale økonomer

- **Adam Smith:** Usynlig hånd
- **David Ricardo:** Komparative fortrinn
- **John M. Keynes:** Aktiv stabilisering
- **Milton Friedman:** Monetarisme
- **Joseph Stiglitz:** Markedssvikt

